

24. Karlovska cesta, po mestu Karlovcu, ker vodi v to smer. Ime so uporabljali že dolgo pred uradnim imenovanjem. (V. Valenčič, R. Traven: Ljubljanske ulice, Ljubljana 1980, str. 63). — 25. Grad Jama (Grubenbrunn). Lastniki so bili Kanci in Luckmanni, nato je bila v teh prostorih Krekova gospodinjstva šola, po drugi svetovni vojni pa bolnišnica TNZ (Mirko Kambič: Šiška nekoč in danes. Kronika 24, 1976, str. 52). — 26. Josefthal, nemški naziv za svet, kjer je stala papirnica Vevče. Baje izhaja iz rojstnega imena Trpinčeve žene Josephine. (Jože Šorn: Razvoj papirnice Vevče. Ljubljana 1956, str. 24). — 27. Leykam-Josefthal delniška družba za papirno in tiskarsko industrijo v Gradcu. Njen prvotni sedež je bil v Gradcu, nato pa se je preselil na Du-

naj. V letu 1869 je družba ponudila odkup objektov okoli Ljubljane. Terpinčeva družba je pristala in 19. septembra 1870 je bila le-ta likvidirana, 1. decembra 1870 je bila že ustanovljena d.d. Leykam-Josefthal. Leta 1887 je ta družba kupila še tovarno za papir in celulozo v Podgori pri Gorici. Za družbo je stala Štajerska eskomptna banka. Družba Leykam-Josefthal je omogočila tudi razvoj in razmah podjetja Vevče-Goričane-Medvode, podjetja, ki ga je idejno zasnoval Terpinč, ki pa je preraslo v velepodjetje. Ob nastanku kraljevine Jugoslavije je bil 6. junija 1919 odrejen državni nadzor nad slovenskimi obrati družbe Leykam-Josefthal, ukinjen je bil šele 20. 5. 1920. (Isti, str. 44-51).

NEKAJ DOKUMENTOV OB STOLETNICI USTANOVITVE ZVEZE SLOVENSkih UČITELJSKIH DRUŠTEV

TATJANA HOJAN

Ustanovno zborovanje Zveze slovenskih učiteljskih društev je bilo 22. in 23. aprila leta 1889 v Ljubljani. Posamezna učiteljska društva so se pri nas ustanavljala v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, a bila so brez medsebojne povezave. Leta 1872 je bilo ustanovljeno Slovensko učiteljsko društvo, ki je združevalo posamezne učitelje iz vseh slovenskih pokrajin, ne pa tudi društev. Ustanovitev zveze je prevzelo celjsko učiteljsko društvo in za to zadolžilo tri člane: Antona Brezovnika iz Vojnika, Armina Gradišnika iz Hrastnika in Frana Kocbeka iz Žalca. V pedagoški reviji Popotnik, ki je izhajala v Mariboru, so od leta 1887 dalje v rubriki »V zadevi Zveze učiteljskih društev« poročali, kako delo poteka. Fran Kocbek je ob 25-letnici ustanovitve pisal o pripravah na zvezo takole: »... nekateri vladni organi so prav pisano gledali na združenje slovenskega učiteljstva, in tudi midva s tovarišem Gradišnikom sva kot podučitelja bila marsikomu trn v peti ter sva takorekoč riskirala svoj avanzma. Snujočo se 'Zavezo' se je smatralo za panslavistično društvo že zaradi tega, ker se je raztezala na vse slovenske pokrajine. Nekoč je celo načelnik krajnega šolskega sveta v Hrastniku, ki je bil Nemeč, zahteval pojasnila od tovariša Gradišnika v tej zadevi.«¹

O organizaciji zveze sta si zlasti Kocbek in Gradišnik dopisovala z nekaterimi posameznimi učitelji in učiteljskimi društvi. Na tak dopis je pisal 13. 1. 1888 vadniški učitelj Ivan Mercina iz Gorice:

»V čast si štejem, da se obračate name v zadevi, ki mi uže dolgo časa leži na srcu. Zveza vseh slov. učiteljev mi je bila uže davno jedina pomoč, ki more odpreti slov. učiteljstvu pravo pot lepše prihodnosti ter vzbuditi posebno nas primorske učitelje iz sedanjega

žalostnega spanja. Žal, da ne odgovarjajo tej navdušenosti moji za stvar tudi primerne moči, koje bi jej rad posvetil. Koder imam na Primorskem znanca med učitelji, obstoje uže povsod učit. društva — takošna, kakoršna so, le učitelji v tržaški okolici so še brez društva. Pa tukaj bi tudi bilo vsako prizadevanje zastoj, kajti okoliški učitelji so preveč terorizirani od lahovskega magistrata v Trstu. Slov. učiteljsko društvo bi pripravilo vse ob službo. Oni smejo biti slov. učitelji le na skrivaj...«²

Josip Mešiček, učitelj iz Globokega pa je 10. 4. 1889 pisal:

»Pri zadnjem zborovanju na Vidmu smo se tudi razgovarjali o pravilih Zaveze. Določba v njih, da mora imeti Zaveza svoj sedež v Ljubljani, se nam ni dopadla. Bi li učitelji celjskega ali mariborskega okraja, ali oni v Krškem ne bili ravno tako, če ne bolj sposobni voditi to Korporacijo, kakor ljubljanski? Sploh prevlada mnenje, da kar se v Ljubljani vzbudi, tudi v Ljubljani zaspi. Kako mislite o glasilu Zaveze? Štajerski delegati se bodo zavestno za Popotnika potegnili.«³

Leta 1889 je poteklo dvajset let od novega osnovnošolskega avstrijskega zakona, ki je določal, da šolstvo prevzame država. V tem času so učitelji tudi mnogo razpravljali o predlogu princa Lichtensteina, ki je 25. 1. 1888 v dunajskem parlamentu predlagal načrt zakona o verski šoli. Da so bila med slovenskimi učitelji mnenja o tem različna, priča tudi dopis v Novicah 7. 3. 1888: »Laibacher Schulzeitung, o kateri se sedaj skoraj deset let ni čulo nikjer, se je sedaj zopet oglasila z vabilom do naših učiteljev, naj se vzdignejo zoper šolski predlog Lichtensteinov. — Mi izrekli smo svoje mnenje o tem predlogu jasno in brez

ovinkov: načelo predloga je gotovo pravo in katoliško slovensko ljudstvo mu gotovo ne bode nasprotovalo. Vendar je prav tako gotovo, da je predlog glede nas Slovencev pomanjkljiv. Ako hoče šola naša v resnici ostati verska, mora biti tudi narodna...⁴

Zborovanje zveze v Ljubljani je organiziralo Slovensko učiteljsko društvo in v ponedeljek, 22. aprila sprejemalo učitelje na železniški postaji in jih z vozovi, ki so jih posodili v ta namen nekateri meščani, prepeljali v najete prostore društva. Ob 18. uri se je pričelo zborovanje v mestni dvorani. Spremenjen je bil prvotni dnevni red. Goste je pozdravil predsednik Slovenskega učiteljskega društva Andrej Žumer. Predsedništvo je prevzel Armin Gradišnik, tajništvo Kocbek, ki je prebral imena delegatov in članov društva. Zveza je imela 711 članov, od tega na Kranjskem 348, na Štajerskem 233 in na Primorskem 140. Za primerjavo je povedal, da je vseh učiteljev 1420, in sicer na Kranjskem 486, na slovenskem Štajerskem 543, na Primorskem 141 in na slovenskem Koroškem 150. Predsedujoči Gradišnik je nato opisal razvoj ustanovitve zveze. Izvoljen je bil naslednji odbor: predsednik Feliks Stegnar, podpredsednik Anton Razinger in Fran Praprotnik, tajnika Majer in Furlan, blagajnik Fran Kokalj, odborniki za Štajersko so bili: Kavkler, Gradišnik, Kocbek; za Primorsko Kante, Bogatec, Krašovec, za Kranjsko pa Ribnikar in Romih. Zatem so se dogovarjali o glasilu zveze, za katerega je bil zadolžen Popotnik. Nekateri so predlagali, da bi se reviji Učiteljski tovariš iz Ljubljane in Popotnik združili, ali pa, da bi Učiteljski tovariš prene-

hal izhajati. Končno je obveljalo, da ostaneta obe reviji, vendar pa je vse to vzbudilo pri ljubljanskih učiteljih nevoljo. Po 50 letih je srečanje učiteljev v Ljubljani takole opisal Lovro Perko: »Zvečer je bil pozdravni večer v čitalniških restavracijskih prostorih nasproti Kazini. Med sviranjem godbe in pevsкими točkami je bilo izrečenih tudi nekaj pozdravnih napitnic na zbrano učiteljstvo. Kot govornik je nastopil z nad vse temperamentnim govorom tedaj še aktivni učitelj, zdaj že tudi pokojni Andrej Gabršček z Goriškega. In nastalo je tiho šušljanje med navzočimi: ta bo imel jutri na glavnem občnem zboru odločen govor proti Lichtensteinovem predlogu za konfesionalno šolo, iznešenem v dunajskem parlamentu. Ta predlog je zbudil med tedanjimi svobodomiselnimi poslanci in publiko veliko ogorčenje in odpor. Odklanjalo ga je tudi tedanje, svojega učiteljskega poklica se zavedajoče učiteljstvo. No, in napočil je dan glavne skupščine, 23. april. Ob 10. uri se je napolnila čitalniška dvorana starejšega, povečini pa mlajšega tedanjega učiteljstva iz vseh krajev naše slovenske domovine. Izjema je bila le tužni Korotan. Že pri otvoritvi se je opazilo, da obhaja nekatere na boljših mestih ali po teh hrepenečih strah, da bi jim to ne bilo v škodo. Zato se niso udeležili občnega zbora. Tako ni bil navzoč prvi predsednik Stegnar in občni zbor je otvoril podpredsednik Razinger Anton s prav pohlevnim otvoritvenim pozdravnim govorom. Navzoč je bil kot policijski ali vladni zastopnik mag. svetnik Zamida.«⁵

Gosta na zborovanju sta bila ljubljanski župan Peter Grasselli in član deželnega šolskega sveta dr. Josip Vošnjak. Oba sta navzoče pozdravila s kratkima nagovoroma. Sledilo je predavanje profesorja Luka Lavtarja O reformi računstva, ki je bilo lepo sprejeto. V prvotnem dnevnem redu ni bilo predavanja goriškega učitelja Andreja Gabrščka, ki je sledilo. Predaval je o reformi osnovne šole. Govoril je o šolskem zakonu, ki je bil tedaj v veljavi in so se mu obetala dopolnila in spremembe. Kadar je hotel kritizirati šolski zakon, ga je na zahtevo vladnega zastopnika prekinil predsedujoči. To je med učitelji vzbudilo ogorčenje. Nekateri so dejali, da v časopisih o tem lahko pišejo, pri zboru pa ne smejo o tem govoriti. Nekateri učitelji pa so zahtevali, naj govori poročevalec vsaj o pravnih razmerah učiteljev ali pa naj vsaj prebere svoje predloge. Vse te opombe niso bile sprejete. Govornik je svedoval naslednjo resolucijo: »Slovensko učiteljstvo nasprotuje znanemu Lichtensteinovemu šolskemu predlogu z dne 25. januarja 1888, soglaša z njim le v dveh točkah: 1.) Šolska mladina bodi vedno razdeljena po verskih skupinah, 2.) Učitelj mora biti iste vere z mladino.« Predlagal je tudi, da mora učitelj zaslužiti toliko, da stanu primerno preživlja sebe in družino, minimum, ki je za to določen, pa naj bi bil vsaj 500 gld. Ta predlog je bil sprejet, le odbor zveze se bo o tem posvetoval z deželnimi odbori, ki najbolj poznajo gmotne razmere. Posvetuje naj se tudi z ostalimi slovanskimi učiteljskimi društvi.

Glavni odbor Zveze slov. učit.
društva!

Pri glavnem zborovanju ptujskega učit.
društva dne 17. 4. 1889. bili so delegatami
na prvi veliki skop v Ljubljani vsajeni
slednji gospodi:

1. Ivan Kavkler nadučitelj na Ptujški skolici.
2. Komisijan Strajnik
3. Ivan Koblenc učitelj pri sv. Lovrenču v Slov. gor.
4. Ivan Štebel potnik na Ptujški skolici.

Goneste se takole lebo vsajeno član
v letu mesec sv. mar.

Ptuj 18. januarja 1889

Le odbor.

Ivan Štebel
I. tajnik

Jovan Kavkler
podpredsednik

Seznam delegatov

Tajnik

Ivan Štebel

Gabršček je nato predlagal, naj se učiteljem odmerja pokojnina po službenih letih in naj bo službena doba za popolno pokojnino 35 let. Sprejeto je bilo, da službena doba za popolno pokojnino traja 30 let, nevštevši leta pred strokovnim izpitom. Odložen pa je bil njegov predlog, da se za vdove in otroke določi višina pokojnine v skladu z leti učiteljevega službovanja. Za napredovanje učitelja v višji plačilni razred naj bodo odločilna le službena leta. Za oddajanje novih služb je predlagal norme: »1. Službena leta, 2. Pri enakomernem službovanju dveh prosilcev določa a) službovanje na isti šoli v višji kvalifikaciji, b) kvalifikacija usposobljenega. 3. Pri manjšem razločku službenega časa odločuje kvalifikacija usposobljenega.«⁶

Predlog je bil sprejet, le pomikanje v višje plačilne razrede naj se vrši potom avancementsa.

Poročevalec Andrej Gabršček je v Popotniku 10. junija 1889 napisal sestavek Učiteljstva slovenskega težnje o preosnovi osnovnošolskih zakonov. Tu je pisal o svojih predlogih in dodal glede učiteljskega zborovanja v Ljubljani naslednje: »Te moje nasvete je občni zbor vsprejel, da-si sem raje sam se odrekel nadaljni besedi, kakor da sem govoril o naših težnjah o preosnovi 'našega področja' le toliko, kolikor so nam dopuščale žalostne okolnosti, ker bi pač prav slabo viemeljeval z veliko preozkega 'dovoljenega' stališča. Da učitelji nismo smeli izreči svojega mnenja po lastni izkušnji, ko se nam spreminja področje ter sklepa zakon, na katerega bi morali proti svojemu najboljšemu prepričanju prisegati, — to je žalostno znamenje za Slovenije ne kaj veselo središče. Upajmo, da nam prisije solnce boljše sreče in da bomo smeli povedati vsaj toliko, kolikor najpriprostejši rokodelci!... Nadalje naj opozorim, da sem še pred čitanjem svojih nasvetov izjavil, da izročam svoje zasebne nasvete in želje občemu zboru v prijateljsko posvetovanje ter naj odbor potem sam določi, kam se je treba obrniti, ali na državne zbornice ali na posamične pokrajinske. Zato so me vedno jako neljubo zadevale opazke in ugovori nekega gospoda tovariša,⁷ ki je vedno ugovarjal: to spada v deželne zборе... Res da je imel gospod tovariš pri obstoječih razmerah nekoliko prav, toda večinoma ne, ker marsikaj spada celo danes v področje državnega zbora... Jaz sem sploh prepuščal pot naših peticij zaveznemu odboru. — Tudi so me kaj neprijetno zadevali glasovi: 'saj mi vse to že ima-

mo' ter, da sem moral večkrat prositi: 'Dobro — pa pomagajte s svojim glasom tistim, ki še nimajo!'«⁸

Predsednik Feliks Stegnar na občnem zboru ni bil navzoč. Pred koncem zborovanja je poslal Kocbeku vizitko z naslednjo vsebino: »Ravnokar je bil moj zdravnik pri meni in silil sem vanj, da mi o mojih zdravstvenih razmerah oziroma boleznih jasno pove svoje mnenje. Rekel mi je, da potrebujem popolen mir in se mi je ogibati vsega izrednega dela, ako hočem ozdraviti, zato ne morem sprejeti nikakoršne izvolitve. Živili!«⁹

Kocbek ob 25-letnici ustanovitve zveze piše o tem: »Ko se je drugi dan izvedelo, da F. Stegnar ne prevzame častnega mesta, je šla posebna deputacija k njemu in ga naprosila, da je prevzel predsedništvo, ali pozneje se je izvedelo, da mu je neki zdravnik (menda ljubljanski učitelj Matej Močnik) to odsvetoval. Na to je nastalo veliko razburjenje; nekateri delegati so skočili na mize.« Vendar je Kocbek poročilo o zborovanju spravljivo zaključil: »Vendar je bil potek vsega zborovanja vobče zadovoljiv.«¹⁰ Predsedništvo je do naslednje skupščine prevzel Anton Razinger. Kocbek nato še piše: »Kaj se je pozneje v Ljubljani skuhalo med člani direktorija, ne vem, samo to vem, da odstopil je prvi podpredsednik A. Razinger, potem prvi tajnik Josip Maier in blagajnik tovariš Fr. Kokalj, ter je ostanke Zaveze po enoletnem delovanju prinesel drugo tajnik tovariš Jakob Furlan na drugo skupščino Zaveze v Celju.«

OPOMBE

1. Fran Kocbek, Nekaj spominov na ustanovitev Zaveze. Petindvajsetletnica Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. V Ljubljani, 1913, str. 17. — 2. Slovenski šolski muzej, Arhiv Zaveze učiteljskih društev fascikel 5/1, številka 2. — 3. Isto kot 2, številka 9. — 4. Kmetijske in rokodelske Novice 7. 3., št. 10, str. 79. Ljubljana, 1888. — 5. Lovro Perko: Nekaj spominov na prvi občni zbor Zaveze slovenskih učiteljskih društev; Učiteljski tovariš, 6. julij, številka 1, 2, 3, str. 3-4. Ljubljana, 1939. — 6. Andrej Gabršček, Učiteljstva slovenskega težnje o preosnovi osnovnošolskega zakona; Popotnik, 10. junij, št. 11, str. 171-172. Maribor, 1889. — 7. Ljubljanski učitelj Andrej Žumer. — 8. Isto kot 6., str. 172-173. — 9. Isto kot 2., številka 10. — 10. Isto kot 1., str. 8.